

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

Lietuvos istorijos institutas

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

17

*Nacionalizmas ir emocijos
(Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)*

VILNIUS

LII
LEIDYKLA

2001

UDK 947. 45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas
Giedrius Subačius

SUDARYTOJAI:

Vladas Sirutavičius
Darius Staliūnas

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-780-38-1

© Lietuvos istorijos institutas, 2001
© Lietuvių Atgimimo istorijos studijos, 2001
© Straipsnių autoriai, 2001

TURINYS

PRATARMĖ	7
PRZEDMOWA	9
VORWORT	12
<i>Wolfgang Kaschuba</i> NATION UND EMOTION. EUROPÄISCHE BEFINDLICHKEITEN	15
<i>Sabine Grabowski</i> NATIONALE MYTHEN UND SYMBOLE ALS INSTRUMENT POLNISCHER VEREINSARBEIT ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS AM BEISPIEL DES POLNISCHEN VEREINS „STRAŻ“	29
<i>Magdalena Micińska</i> KULT TADEUSZA KOŚCIUSZKI I JEGO ROLA DLA UTRZYMANIA ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ POLAKÓW W XIX–XX WIEKU	43
<i>Alvydas Nikžentaitis</i> JOGAILOS ĮVAIZDIS LIETUVIŲ VISUOMENĖJE	56
<i>Giedrius Viliūnas</i> VYTAUTO DIDŽIOJO KULTAS TARPUKARIO LIETUVOJE	68
<i>Heidi Hein</i> ANMERKUNGEN ZUM PIŁSUDSKI-KULT IN DER POLNISCHEN ZWEITEN REPUBLIK	103

Darius Staliūnas

ŽUVUSIŲ KARIŲ KULTAS TARPUKARIO LIETUVOJE 120

Vladas Sirutavičius

ŠVENTĖS NACIONALIZAVIMAS. „TAUTOS ŠVENTĖS“
ATSIRADIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE XX AMŽIAUS
4-AJAME DEŠIMTMETYJE 133

Robert Traba

KONSTRUKCJA I PROCES DEKONSTRUKCJI NARODOWEGO
MITU. ROZWAŻANIA NA PODSTAWIE ANALIZY
SEMANTYCZNEJ POLSKICH OBCHODÓW ROCZNIC
GRUNWALDZKICH W XX WIEKU 146

SANTRAUKOS 162

STRESZCZENIE 171

ZUSAMMENFASSUNG 182

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ 193

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ 199

PRZEDMOWA

Upadek systemu sowieckiego w Europie Środkowej i Wschodniej oraz dalszy rozwój społeczeństw regionu zmusiły uczonych do tego, aby „przypomnieć” znacznie już zapomnianą problematykę nacjonalizmu. Przede wszystkim, należało odpowiedzieć na pytanie, czym pociągała i pociąga nadal „idea narodowa”. Odpowiedzi na to pytanie mogą być najrozmaitsze.

Część uczonych z krajów zachodnich, starając się odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie, zaczęła bardziej się interesować, dzięki jakim środkom społeczno-kulturalnym ruch narodowy, a następnie również państwo narodowe kształtują oraz popierają lojalność jednostki względem społeczności narodowej. Przedmiotem badań coraz częściej stawała się nie ideologia nacjonalizmu, jej treść, ale tak zwany fenomen „pamięci zbiorowej”, jego ukształtowanie się i funkcjonowanie. Mówiąc inaczej, starano się wyjaśnić, jak potencjalnym członkom narodu (zwykle przedstawicielom niższych warstw społecznych) wpajano wspólność kulturalną (narodową). W ten sposób, stopniowo bezpośrednim podmiotem badań historyków stały się święta narodowe, różne ześwieczone obrzędy narodowe, narodowi bohaterowie i antybohaterowie, jak też najrozmaitsze mity narodowe. Ta problematyka uzyskała szczególną popularność wśród historyków francuskich i niemieckich w latach siedemdziesiątych XX wieku.

W trakcie badania okoliczności kształtowania się świąt narodowych oraz „powstawania” bohaterów narodowych odnotowano, że właśnie nacjonalizm (ruch i ideologia) potrafił w powszedniej mentalności człowieka ściśle połączyć takie uczucia jak honor, duma i ofiarność z nowo konstruowaną rzeczywistością socjalną – narodem. Właśnie ten aspekt, zdaniem wielu badaczy, ostatecznie pozwala też wyjaśnić atrakcyjność i długowieczność idei narodowej.

Tym problemom poświęcony jest właśnie 17 tom „Studiów z historii odrodzenia Litewskiego”. Na pierwszy rzut oka może się wydać, że

przytoczone w tym dziele badania nie pasują do problematyki badań publikowanych we wcześniejszych tomach „Studiów”. Poprzednio uwagę skupiano na historii Litwy XIX wieku, a szczególnie na okresie przełomu XIX i XX stulecia, kiedy najintensywniej zachodziły procesy kształtowania się nowoczesnego narodu litewskiego. Natomiast w tomie 17 dominuje tematyka międzywojenna, w niektórych artykułach omawia się też sytuację społeczeństwa współczesnego.

Można objaśnić to przesunięcie chronologiczne. Uczni już wielokrotnie konstatowali, że konsolidacja tożsamości narodowej jest procesem wystarczająco długim i kontrowersyjnym. Proces ten odbywał się w szczególnie złożonych warunkach społecznych, politycznych oraz kulturalnych w Europie Środkowej i Wschodniej (a propos, problemom konsolidacji tożsamości narodowej redakcja „Studiów z historii odrodzenia Litewskiego” poświęciła osobny – czwarty tom). Zatem, można byłoby śmiało twierdzić, że kształtowanie się nowoczesnego narodu albo „odrodzenie narodowe” w żadnym razie nie kończy się wtedy, gdy zostanie proklamowane utworzenie lub odrodzenie państwa narodowego. Państwo narodowe, jego elita społeczno-polityczna dalej kontynuują pracę, jaką zapoczątkowali „ojcowie narodu”.

Osobno należałoby wyjaśnić, dlaczego omawiane są problemy nie tylko Litwy, ale również Polski. Biorąc formalnie, można byłoby twierdzić, że aspekt porównawczy wzbogaca każdą dyskusję lub badania naukowe. Analiza podobnych zjawisk w Polsce i na Litwie wykazała, że ich ruchy narodowe i państwa narodowe, dążąc do zaktualizowania świadomości narodowej, zwykle posługiwały się tymi samymi środkami społeczno-kulturalnymi.

Po drugie, wybranie Polski jako podmiotu porównawczego, jest ważne również pod względem innego aspektu. Jednym z zadań, jakie rozwiązywały zarówno nowoczesny litewski ruch narodowy, podobnie jak i polski, był podział wspólnego dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W tym procesie nieuchronnie ta sama postać lub wydarzenie historyczne dla jednego narodu stawały się częścią „panteonu” narodowego i otaczano je czcią, dla drugiego natomiast były wrogiem i przedmiotem godnym pogardy.

Sprzeciwianie się polskości oraz odrzucanie kultury polskiej (a raczej szlacheckiej) były ważną, istotną podstawą kształtowania się współczesnej litewskości, litewskiej tożsamości narodowej. Badania, publikowane w tomie „Studiów”, dowodzą, że mimo istniejących i różnych nacjonalizmów

polskiego i litewskiego, posługiwały się one podobnymi, prawie identycznymi środkami „nacjonalizacji mas”.

Na zakończenie należy odnotować, że artykuły zawarte w 17 tomie „Studiów” przygotowano na podstawie referatów, które zostały wygłoszone na zorganizowanej przez Centrum Historii Litwy Zachodniej i Prus Uniwersytetu Kłajpedzkiego oraz Instytut Europy Środkowo-Wschodniej konferencji „Nacjonalizm i emocje. Litwa i Polska w XIX–XX w.”, która odbyła się w dniach 11–14 września 1998 roku. Zdaniem kolegium redakcyjnego „Studiów z historii odrodzenia Litewskiego”, w ciągu minionych kilku lat aktualność tych artykułów wcale się nie zmniejszyła.